Viorica VELECICO

Lazăr Şăineanu şi Eugeniu Coşeriu despre metafora vegetală

V. V. – doctor în filologie, profesor de limba română şi de limba ucraineană la Şcoala Gimnazială Brodina din judeţul Suceava. A publicat articole despre terminologia botanică medicală, cu referire specială la denumirile populare româneşti de plante. Domenii de interes: terminologie populară şi folclor.

1. Dat fiind interesul meu particular pentru terminologia botanică populară, îmi propun să aduc în atenția celor preocupați de un asemenea domeniu două contribuții referitoare la metaforele vegetale. Contribuțiile (neglijate frecvent în lucrările de specialitate) – pe care mă voi mărgini doar să le semnalez aici, fără să întreprind o analiză extinsă – aparțin lui Lazăr Șăineanu și Eugeniu Coșeriu, doi mari lingviști români al căror destin este similar în unele privințe[1]. Amândoi au ajuns la adevărata recunoaștere științifică mai degrabă (și mai întâi) în străinătate, decât în propria lor patrie, semnându-și lucrările cu nume occidentalizate (*Lazare Sainéan* și *Eugenio Coseriu*); ambii s-au ocupat de teoria limbajului și de istoria disciplinei lor; amândoi au avut un aport însemnat la constituirea și dezvoltarea semanticii (fie în forma sa clasică – semasiologia, fie în cea modernă – lexematica) ș. a. m. d.

In this article I aim at drawing a comparison between two Romanian linguists, Lazare Sainéan and Eugenio Coseriu, with reference to their linguistic research regarding folk plant names considered as metaphors. Among other works, both of them wrote studies exclusively devoted to the metaphorical creation/creativity, existing either in Romanian, or in other languages. Thus, I will try to emphasize the importance of these two linguists for future researches in such a field.

BDD-A25800 © 2017 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:01:00 UTC)

Printre altele, este de remarcat un alt punct comun în activitatea științifică a celor doi, și anume studierea metaforei lingvistice sau, mai precis, a „creației metaforice”[2].

2. Preocuparea deosebită a lui Lazăr Șăineanu pentru metafora lingvistică este foarte vizibilă încă din prima sa carte fundamentală, *Încercare asupra semasiologiei limbei române* (1887). Mai bine de 100 de pagini din această lucrare întemeietoare sunt rezervate temei în cauză, alcătuind amplul capitol IV, *Metafora*, capitol format, la rândul său, din următoarele subcapitole: 1. *Viața metaforică a limbei*; 2. *Definițiunea și însemnătatea metaforei*; 3. *Simbolismul corpului omenesc*; 4. *Importanța metaforei pentru precizarea caracterului național*; 5. *Abstractum ex concreto*; 6. *Psicologia populară română*[3].

2.1. În viziunea lui Șăineanu, metaforele dau specificul unei limbi istorice: „În metaforele și în expresiunile metaforice stă originalitatea și geniul limbei și într-însele se oglindesc particularitățile spiritului național.”[4]; „[N]imic nu poate scoate mai bine în relief fizionomia specială a unui popor ca un studiu asupra expresiunilor sale metaforice. În aceste creațiuni populare rezidă tot geniul unei limbi și ele dau tiparul propriu fiecărei idiome.”[5] Fără îndoială, dincolo de evidențierea originalității sau specificului unei limbi, Șăineanu relevă și similitudini în cazul unor limbi, chiar și în legătură cu expresiile idiomatice. De exemplu, el remarcă faptul că „locuțiunea românească *a fi unghie și carne cu cineva*” (semnificând „deplina brodire a două caractere, cel mai înalt grad de prietenie”) își are echivalentul perfect în limba spaniolă „Această frumoasă metaforă își găsește o analogie tocmai la celalt capăt al lumii latine, în spaniolul *ser uña y carne* «haber estrecha amistad entre algunas personas» și este vrednic de observat că ea există numai la aceste două popoare romanice...”[6].

2.2. Pentru a arăta cât de general și de obișnuit este fenomenul metaforei în limbă, Șăineanu oferă o serie de exemple dintre cele foarte curente: „Astfel, românește: ușa are o *broască*, trăsura o *capră*, pușca un *cocoș*, usturoiul un *cățel*, stativele două *iepe* (comp. *cobila* plugului) etc. toate împrumutate regnului animal și aplicate la obiecte neînsuflețite. Iată încă câteva metafore poetice luate de la părțile corpului omenesc: românește plaiul are un *picior*, moneda o *buză*, carul o *inimă*, pământul o *sprânceană*, ziua o *geană* (geana zilei = aurora); asemenea un *ochi* de lanț (= ineluș), de sticlă (= geam) sau de funie (= laț); clopotul are o

BDD-A25800 © 2017 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:01:00 UTC)

limbă și cosciugul o *pleoapă* (= capac). Pe de altă parte, *còpil* (= copil «enfant») e «țâțâna ușii», *babă* (= babă «vieille femme») e «grindă, tălpoaie», *pop* (= popă «prêtre») e «stâlp, proptea» etc."[7]

2.3. Cu referire la terminologia botanică de sorginte metaforică, Lazăr Șăineanu subliniază bogăția acestui domeniu, bogăție conferită și de diversitatea regională a denumirilor: „Flora românească este, mai cu seamă, bogată în asemenea poetice numiri. Una și aceeași floare *Convallaria majalis* a fost împodobită, în diferitele regiuni românești ale Daciei, cu nestemate poetice ca: *sufletele* «petites âmes», în Transilvania, *lăcrămioare* «petites larmes», în Moldova, *mărgăritari* sau *mărgăritărele* «petites perles», în Muntenia, și *cerceluși* «petites boucles d'oreille», în Dobrogea. Nu mai puțin admirabile sunt numirile de *brânduș*ă, sinonim cu *mângâioasă*, și *primăveruțe, luminărica Domnului, luminița nopții* și întreaga acea lume feerică de flori, ce poetul [= V. Alecsandri] face să treacă pe dinaintea noastră în [poezia] *Concertul în luncă*"[8].

2.4. Interesul lui Șăineanu pentru metafora lingvistică a rămas la fel de viu și în activitatea științifică ulterioară. De pildă, în 1905, el a publicat o consistentă monografie intitulată *La création métaphorique en français et en roman*, în care a analizat nenumărate denumiri metaforice privitoare (în special) la animalele domestice. De asemenea, trebuie amintită în acest sens și excelenta sinteză din 1907, *L'argot ancien (1455-1850)*, în care originea multor elemente de argou vechi francez este explicată prin mecanismul metaforei.

3. Beneficiind de o solidă cunoaștere a filosofiei limbajului, Eugeniu Coșeriu publică în 1956, la Montevideo, un studiu de excepție, *La creación metafórica en el lenguaje*, care dovedește, dincolo de erudiția și poliglotia autorului, preocuparea lingvistui român pentru surprinderea principiilor universale ale funcționării limbajului omenesc. Astfel, Coșeriu, deși nu neglijează diversitatea denumirilor metaforice, se arată interesat mai curând de ceea ce unește imaginația ori creativitatea oamenilor dintotdeauna și de pretutindeni: „Într-adevăr, cunoașterea lingvistică este de multe ori o *cunoaștere metaforică*, o cunoaștere prin *imagini*, care, de altfel, se orientează atât de des în aceeași direcție încât ne face să ne gândim în mod serios la o anumită unitate universală a imaginației umane, dincolo de diferențele lingvistice, etnice sau culturale."[9].

BDD-A25800 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:01:00 UTC)

3.1. Studiul *Creația metaforică în limbaj* conține foarte multe exemple din limbi variate. Uneori, cuvintele de origine metaforică sunt ordonate tematic. Astfel, se poate observa că nici problema metaforelor vegetale nu i-a scăpat lui Coșeriu, care s-a oprit, mai întâi, asupra unor exemple preponderent grecești (adică din greaca veche): „Grecii, mari creatori de metafore, vedeau într-o plantă o «barbă de ied» (*tragopógon*, lat. *barba hirci*), în altele, o «limbă de bou» (*boyglósson*, lat. *lingua bovis*), o «coadă de cal» (*híppoyris*, lat. *cauda caballi*). Asociau mușcata cu «cocorul» (*geránion* < *géranos* «cocor»), piciorul-cocoșului cu «broasca» (*batráchion* < *bátrachos* «broască», lat. *ranunculus*) și rostopasca cu «rândunica» (*chelidónion* < *chelidón* «rândunică», lat. *hirundinina*). Vedeau crizantema ca «floare de aur» (*chrysánthemon*), iar în gladiolă vedeau «săbii» (*xiphíon*, lat. *gladiolus*; cf. sp. *espadana*) și în nu-mă-uita, «urechi de șoarece» (*myosotís*, lat. *muris auricula*). Aproape toate aceste plante sunt denumite în latină, apoi în dialecte și în limbile romanice cu nume ce conțin imagini identice sau analoge: de multe ori este vorba de simple traduceri, de «calcuri lingvistice», dar în unele cazuri s-ar putea vorbi și de intuiții analoge exprimate în termeni analogi.”[10].

3.2. Așadar, reflexe ale acestui procedeu se prelungesc și în limbile romanice. Iată alte câteva exemple amintite de savantul român: „Fructele de mărăcine seamănă cu niște «cățeluși» și așa se și numesc (fr. *chien, cagnot*, abr. *catille*, sp. *cadillo*; cf. rom. *căței de usturoi*); amenții salciei seamănă cu niște «mâțișori» (fr. *chats, catouns, mignons*; it. dial. *gatoli, gattun*; rom. *mâțișori*; cf. sp. dial. *gatillos* «flori de salcâm»); florile de mac sunt ca niște «cocoși» cu creastă roșie (fr. *coquelicot*), iar pentru faptul că din ele copiii fac păpuși sunt «păpuși», «nevăstuici» sau «călugărițe» (engl. *poppy*, it. dial. *popa, popina, popola, femenota, tosata, siora* și alte imagini analoge: *fantina, marioneta, madonina* etc.; fr. *moine*, croată *fratar*); din același motiv până și pentru armeni macul este o «soțioară» (*harsnouk*).”[11].

4. Scopul acestui scurt articol este, cum spuneam, doar acela de a semnala două surse teoretice și de material lingvistic ce nu au beneficiat întotdeauna de atenția cuvenită în cercetările de profil. În concluzie, este recomandabilă (ba chiar obligatorie, aș zice) consultarea și utilizarea lucrărilor celor doi mari lingviști români de către toți cei preocupați de metafora lingvistică, în general, sau de terminologia metaforică populară, în special.

BDD-A25800 © 2017 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:01:00 UTC)

Note

[1] Vezi, de pildă, pentru mai multe informații, Lucia Wald, *Lazăr Șăineanu – Omul și Opera*, [republicat] în ****Lingviști și filologi evrei din România*, Editura Hasefer, s.l., 2011, p. 15-31, respectiv Eugen Munteanu, *G. Ivănescu și Eugeniu Coșeriu – semnificații ale unei prietenii*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", Tom LI (2011), Editura Academiei Române, București, 2012, p. 63-72.

[2] Într-adevăr, ambii savanți au scris studii care conțin sintagma „creație metaforică" în titlu: Lazare Sainéan, *La création métaphorique en français et en roman* [1905], în G. Gröber (Hg.), *Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie*, Halle A.S., Verlag Von Max Niemeyer, 1907, p. 1-174, respectiv Eugenio Coseriu, *La creación metafórica en el lenguaje*, Universidad de la República, Montevideo, 1956 (studiu reprodus și în „Revista Nacional", Montevideo, nr. 187, 1956, p. 82-109).

[3] Vezi Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranziținea sensurilor* [1887], Cu o alocuțiune-prefață de B.-P. Hasdeu, Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiluță, Editura de Vest, Timișoara, 1999, p. 146-263.

[4] *Ibidem*, p. 153.

[5] *Ibidem*, p. 224.

[6] *Ibidem*, p. 225.

[7] *Ibidem*, p. 152.

[8] *Ibidem*, p. 155. În textul poetic al lui Vasile Alecsandri, reprodus în întregime de Lazăr Șăineanu, sunt evidențiate cu caractere italice următoarele cuvinte (pe care le înșiruim aici în ordinea apariției lor): *bujorel, odoleană, frățiori, romănițe, clopoței, măzărele, sulcină, stelișoare, nalbe, busuioc, dediței, garofițe, toporași, lăcrămioare, cimbru, fetică, nufăr, viorele, condurii doamnei, rochiți* [sic] *de rândunele.*

[9] Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument și note de Dorel Fînaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2009, p. 179.

[10] *Ibidem*, p. 193-194. Precizez că (din motive tehnice) am procedat la o transliterare a termenilor greceşti menționați de Coșeriu.

[11] *Ibidem*, p. 194.

BDD-A25800 © 2017 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:01:00 UTC)